

A PASTUN KÉRDÉS

Úgy tűnt, mintha az utóbbi időszakban a Pastunisztán-kérdés háttérbe szorult volna. Ám a pakisztáni kormánynak a Durand-vonalon egyoldalúan új őrszotok és határátkelők létesítésére irányuló törekvése kapcsán, a Nangarhar tartománybeli Gosta térségében, ez év április végén kirobbant konfliktus is bizonyítja a probléma aktualitását. A pakisztáni kormány Kunar és Nangarhar térségében új határátkelőket létesít, behatolva a Durand-vonalon túlra, afgán területeket elbirtokolva. Április 30-án a közelgő május 11-i parlamenti választásokra való tekintettel új határrendészeti szigorításokat vezetett be, ezentúl afgánok csak érvényes vízummal léphetnek pakisztáni területre. Gosta térségében új ellenőrzési pont és határállomás épül 30 kilométeres mélységben afgán területen. Május 2-án az afgán határőrség tüzet nyitott és lerombolta az új létesítményeket, amit hatórárs tűzparbaj követett, melynek során egy határőr életét vesztette, többen megsebesültek. Ezt követően tömegtüntetések zajlottak Dzsalálábádban.

A pastunoknak a kurdokkal és a beludzsokkal ellentétben van saját államuk, mivel ők alkotják az afgán etnikumot. Ám a mai Afganisztán területe a 19. században a brit gyarmatosítási törekvések és a cári hódítások közötti, mesterségesen összetákoltt ütközőállamként jött létre oly módon, hogy a területét kijelölő nemzetközi szerződések értelmében az afgánok az afgán ütközőállamban kisebbségbe vagy alig többségbe kerültek, míg a pastun etnikum kétharmada és lakóhelyük háromnegyede a brit gyarmatbirodalomhoz került. A jelenlegi Afganisztán 30 millióra becsült lakosságának mintegy fele pastun. Ezzel szemben Pakisztánban 30 milliónyi pastun él, a teljes etnikum kétharmada.¹

Az 1893-ban kötött Durand-szerződést az afgánok a felelősség övezeti határainak tekintik és nem államhatárnak. A nemzetközi jog szerint demarkációs vonalakból külön szerződés nélkül is válhat *de facto* államhatár, ennek azonban feltétele, hogy a szerződő felek mindegyike a szerződésben foglaltak szerint járjon el. Márpedig az afgán kormányok is támogatták a határon túli pastunokat. Pakisztán – rendszeresen megszegve a brit kormány szerződéses ígéretét, hogy nem avatkozik be a Durand-vonalon túl – támogatta az afgán mudzsáhidokat, tálibokat, felkelőket afgán területen is. Egyoldalúan nyugati irányba tolja el a demarkációs vonalat, afgán területeket foglal el, épít határ-

átkelőhelyet, tehát sem a kijelölt határvonalat nem tartja tiszteletben, sem a Durand-vonal túloldalán való be nem avatkozás szerződéses kötelezettségét, és a kölcsönösség elve sem érvényesül.

A pastun etnikum

A pastunok a tulajdonképpeni afgán etnikum. Az i. e. II. évezred közepén jelentek meg a régióban az indoírani törzsek, amelyek az eurázsiai sztyeppékről a Bolan-, Khaibar- és Gomal-hágókon át vonultak az Indus völgyébe. Az *Avesztában* Ariana néven történt említés területükről. Az ind és kelet-írani törzsek szétválása az I. évezred második felének elején következett be. A pastun törzsek etnogenezise a Szulejmán-hegység kelet-írani törzsein alapul, amelyek megjelenését az Indus folyótól nyugatra elterülő hegyes vidéken a greko-bakhtriai királyság bukása és a szaka invázió idézte elő. Az i. sz. 1. század közepétől a térség a Kusán Birodalomhoz tartozott, a 3. századtól az indiai Gupta államhoz. A Szászánída Birodalom északkeleti határán a heftaliták szövetségre léptek szaka-tokhár törzsi elemekkel, majd az 5. században birodalmat hoztak létre e régióban. A Hindukustól délre sodródó heftaliták beszorultak a Szulejmán-hegység bércei közé. Két etnonímiával is rendelkeznek. Pastun vagy a keleti nyelvjárásban a pakhtun saját etnonimájuk, utóbbi többes számából, a pakhtanból lett a brit-indiai pathan elnevezés. Afgánnak szomszédaik nevezték el őket. A 6. században a *Bhratsamhita* említette őket először avagana néven.

A pastu etnolingvisztikai közösség a 7–8. század során jött létre.² A 10–11. századi muszlim források, a *Hudúd Al-Alam* szerint az Indus folyótól nyugatra eső területeken élnek. A 12–16. század között leereszkedtek a pesávári síkra, benépesítették Bannut és Kohatot is, eljutottak Szvat, Kurram és Pandzskora térségébe.

A Durand-szerződés létrejötte

A 19. század elejére, a Szadozai és Barakzaí klánok viszálya következtében Afganisztán szétesett heráti, kandahári, kabuli és pesávári fejedelemségekre. A pesávári fejedelemséget 1826-ban elfoglalták a szikhek. Amikor a britek annektálták a szikh államot, ennek területei brit uralom alá kerültek. Doszt Mohamed khán 1863-ra egyesítette az országot, ám a britekkel nem tudott ujjat húzni. Így lett a brit birodalom Afganisztán keleti szomszédja.

Miután a cári Oroszország és brit gyarmatbirodalom között Afganisztán ütközőállam nyugati, északnyugati és északi határait kijelölték Perzsia és Oroszország felé 1871-ben a Goldsmid, 1878-ban a Holdich egyezmények,

1873-ban angol–orosz egyezmény révén biztosították Afganisztán északi határait. Az egyezmény célja az oroszoknak az Oxus (Amu-darja) folyó északi partján tartása volt. Olyan kánóságokat is a cári birodalomnak juttattak az Amu-darja jobb partján, amelyek korábban az afgán emír fennhatósága alatt álltak. Az iszlámábádi diplomácia gyakran érvel azzal, hogy mind a Szovjetunió, mind Türkmenisztán, Üzbegisztán és Tádzsikisztán e szerződés örökösének tekinthetők. Igen ám, de e szerződésben *boundaries* (államhatár) szerepel és nem *line of influence* (befolyási övezetek demarkációs vonala), továbbá megvolt és megvan a kölcsönös szándék a szerződésben foglalt határkijelölés érvényesítésére, ami nemzetközi jogi előfeltétel. E szerződés úgy vált kötelező érvényűvé Afganisztán számára, hogy sem a britek, sem az oroszok nem vonták be az afgán uralkodót, még csak nem is konzultáltak az emírrrel, következésképpen nem bírták beleegyezését. Abdurrahman Khán afgán emír (1880–1900) belső hódításokkal nekilátott az országának juttatott teret kitölteni, 1893-ban küldöttséget kért a brit koronától, hogy megegyezzen országa keleti határaitól is.

1893. október és november 14-e között Sir Henry Mortimer Durand vezetésével, aki a brit-indiai kormány külügyminisztere volt, brit küldöttség tartózkodott Kabulban. November 12-én aláírtak egy alig egyoldalas, hét rövid pontos angol nyelvű okmányt, amely a Durand-szerződés néven vált később hírhedtté. A szerződés jellemzője, hogy eredetileg nem két állam közötti nemzetközi szerződés, mert az egyik szerződő fél a brit korona, a másik fél személy szerint Abdurrahman Khán emír volt. Ugyan a preambulumban és a 6. paragrafusban az afgán kormány került feltüntetésre, és mivel határokról van szó, a brit korona biztosította Abdurrahmán emír fiát és utódát, hogy az apja állami és nem *személyes* szerződést kötött a fegyverszállítás és az évi apanázs ellenére sem, ám biztos, ami biztos, hamarosan új szerződésben rögzítették Habíbullah emírral a Durand-szerződést.³ Ezt későbbi nemzetközi szerződések erősítették meg. A szerződés csak angol nyelven készült, és noha tartalmazza az afgán uralkodó aláírását, Abdurrahman Khán nem tudott angolul és egyáltalán nem ismerte a latin betűket. Sir Durand kitűnően beszélt perzsaül, és a tárgyalások az afgán emírral perzsa nyelven, egy hónapig, szívélyes légkörben zajlottak. Ám az afgán uralkodó fegyverszállításai és a britek által folyósított évi apanázsa is ettől a szerződéstől függték, az afgánok gyakran hivatkoznak rá, hogy az uralkodói aláírás brit nyomás alatt született.

Az alig egyoldalas, hét rövid paragrafust tartalmazó szerződésben megállapodtak, hogy a Durand-vonalon túl nem avatkoznak be egymás befolyási övezeteibe. Az angol nyelvű szövegben a *frontier* szó szerepel, ami demarkációs vonalat jelent és nem *boundary*, ami államhatár. Az afgánok szerint nem több a Durand-vonal, mint az afgán és brit befolyási övezetek határának demarkációs vonala.

A pakisztániak ellenben azzal érvelnek, hogy a brit korona jogutódjaként államhatárként örökölték a Durand-vonalat. Kabul és Iszlámábád között azonban semmiféle új szerződés nem kötött, a Durand-szerződés ratifikálása sem történt meg, és a nemzetközi jogban ismert ráutaló és jogkövető magatartással sem tekintették a felek magukat jogutódnak.⁴ Iszlámábád azonban éppen az 1961-es Bécsi Konvenció *uti possidetis juris* elvével érvel, miszerint számos ország bíróságai ezt úgy tekintik, hogy az elődök által kötött bilaterális egyezményeket az utódállamok öröklik. Ez esetben nincs szükség külön kétoldalú szerződésekre köztük.⁵

1905. március 21-én a britek Abdurrahmán emír fiával és utódjával, Habíbullah emírrrel új szerződésben erősítették meg a Durand-szerződést. Az 1919. április 8-i ravalpindíi békeszerződés, amelyet harmadik gyarmati háborújukat követően Habíbullah emír fiával, Amanullah királlyal kötött a brit korona, V. paragrafusában megerősíti a Durand-szerződést, akárcsak a ravalpindíi szerződés 1921. november 22-i véglegesítésének II. cikkelye.⁶ A Durand-szerződést 1894-ben, 1895-ben, 1905-ben, 1919-ben, 1921-ben és 1930-ban ratifikálták, megerősítették és ismét megerősítették különböző szerződésekben.⁷

1894-től ennek alapján jelölték ki a Durand-vonalat, amelyet a szerződés a befolyási övezetek határainak tekintett. 2640 km-es határszakaszról volt szó északon a Pamírban, a Vakhan völgyétől Perzsia déli határáig. A felek a szerződés értelmében vegyes bizottságokat alakítottak. Ezek a bizottságok két évig, 1894-ben és 1895-ben működtek. A Durand-vonalat a csitráli Barogilhágótól Pesávarig, majd onnan délre Kúh-i Malik Szijáhig a perzsiai határig húzták meg. A Vakhan völgye, Káfirisztán, Aszmar, Mohmand, Lalpura és Vazirisztán egy része Afganisztánhoz került, míg az Új-csamani vasútállomás, Csagheh, Vazirisztán túlnyomó többsége, Boland Khel, Kurram, az Afridi földek, Badzsaur, Szvát, Buner, Dír, Csilas és Csitrál a brit félhez.

Az Aszmar Bizottság 1894-ben a káfirisztáni Basghal völgyétől Nava Kotalig, a Badzsaur és a Mohmand törzsi területek határáig jelölte ki a demarkációs vonalat. Hivatalosan a Durand-vonalat egyik fél sem vitatta, ám még az 1930-as években is voltak kijelöletlen szakaszai, és a Durand-vonal ellentmondásos és instabil mivolta számos kétséget hordozott magában. Az emír azt állította, hogy neki jár a Mohmand törzs egész területe.⁸ A britek az 1897-es törzsi felkelés során azonban megszállták a Mohmand törzs csaknem teljes területét, kivéve a Kabul folyó és a Szpínghar-hegység közötti földeket, noha ezeken a területeken a demarkációs vonal nem került kijelölésre. Az afgánok emiatt igényt tartanak Khwazái térségére.

Abdurrahmán emír halálát követően a britek fiának és utódjának, Habíbullah emírnek mindaddig nem folyósították éves járandóságát, amíg el nem ismerte az összes, apjával személyesen kötött szerződést. Annak ellenére, hogy a Durand-szerződést apja kötötte a brit kormánnyal, mivel a preambulumban és a 6. cikkelyben szerepelt a két kormány szó, ezt a britek nem te-

kintették *személyre szóló szerződésnek*, ám a biztonság kedvéért 1905-ben az új emírral külön szerződésben garantáltatták a Durand-szerződés elismerését.

A britek fő célja nem a Durand-vonalon túli területek meghódítása volt, nem is terjeszkedett odáig a brit közigazgatás, hanem hármass koncentrikus határsávot létesítettek az oroszok távoltartására gyarmatbirodalmuktól. Közvetlen gyarmati igazgatásuk alá csak a pesávári fejedelemség hajdani területeit helyezték, amelyeket 1838-ban foglaltak el. Második övezetként vazallus fejedelemségek (Dír, Szvát, Csitrál) és a brit fennhatóságot elismerő, ám belügyekben független törzsek helyezkedtek el. Utóbbiakat 1901-ben öt törzsi ügynökségre osztották, ahol törzsi dzsirgáik kormányoztak egy-egy, nem a Delhi-ben székelő indiai alkirály, hanem a londoni gyarmatügyi minisztérium által kinevezett politikai ügynök felügyeletével. A dzsirga szellemnek megfelelően kollektív felelősség volt érvényben, ezt írta elő az 1901-től hatályos Frontier Crimes Regulation, amelynek értelmében köztörvényes bűncselekménynek számít a politizálás. E szerződéseket a törzsek Londonnal kötötték, így rájuk az 1935-ös Törvény India Kormányzásáról és az 1947-es Függetlenségi Törvény sem vonatkozott. A harmadik sávot az afgán ütközőállam alkotta.

Az afgánok óriási frusztrációval éltek meg, és mindmáig nem tudták feldolgozni népességük kétharmadának és területük háromnegyedének elvesztését. Az afgán politikai körökben a Durand-szerződés legitimitásával kapcsolatosan a pakisztáni Dzsadún szerint a következő *mítoszok* élnek.⁹

Az afgánok azt állítják, hogy a Durand-szerződés 99 évig volt hatályban, noha erre nézve semmiféle bizonyíték nincsen, ellentétben a Kalat-szerződéssel, hiszen ilyenek a földbérleti szerződések szoktak lenni és nem a befolyási övezetek rögzítése. Hongkong és a Kalat Államból kiszakított, Brit-Beludzsisztánhoz sorolt árendás földek esete ilyen, ám a Durand-szerződés esetén szó sincs földbérletről. Egyes afgán politikusok még Dr. Nadzsíbullah volt elnöknek a pakisztáni titkosszolgálat általi meggyilkoltatását is – ami 1996. szeptember 26-án, a tálibok Kabulba történő bevonulásának éjszakáján történt – azzal hozzák összefüggésbe, hogy megtagadta a Durand-szerződés meghosszabbítását.

Másik afgán állítás, hogy Abdurrahmán emír kényszer hatására és a nyelvet nem ismerve írta alá a szerződést, az apanázs és a fegyverszállítások felüggesztése által megzsarolva.

Az afgánok arra is hivatkoznak, hogy a szerződést az afgán uralkodó a brit koronával kötötte, és a pakisztáni állam nem jogutód. Azt is állítják, hogy a Durand-szerződés a Mohmand törzs területei tekintetében sem érvényes, hiszen ott a Durand-vonal nem került kijelölésre, végül az 1897-es tűzszüneti vonal mentén 1901-ben, a törzsi ügynökségek felállítása során húzták meg azt a Mohmandok földjein.

A Durand-szerződés számos jogi, területi, gazdasági, etnikai, katonai és geopolitikai kérdést vet fel.

1904-ben hozták létre az Északnyugati Határtartományt, addig ez a terület Pandzsáb része volt. Ide tartozott Multan, Mianváli, Bahavalpur és Dera Ghazi Khan. 1955-ben egész Nyugat-Pakisztánt egyetlen közigazgatási egységbe szervezték. 1970-ben, miután helyreállították a tartományokat, ezek a területek Pandzsábhhoz kerültek. 1904-ben Dera Iszmáil Khan, Bannu, Kohat, Pesávar és Hazara körzetekre osztották fel.

1901-ben öt politikai ügynökséget hoztak létre: Észak- és Dél-Vazirisztán, Kurram, Khaibar és Badzsaur ügynökségeket. A Mohmand ügynökség később alakult. A hetedik, az Orakzai törzsi ügynökség csak 1973-ban jött létre. Mivel e törzsek nem a brit-indiai gyarmati kormányzattal, hanem Londonnal álltak szerződéses viszonyban, 1947 után sem integrálták őket az Északnyugati Határtartományba (2009-től Khaibar-Pakhtunkwa), hanem az iszlámábádi szövetségi kormány irányítása alatt állnak *Szövetségileg Irányított Törzsi Ügynökségek (Federally Administered Tribal Agencies – FATA)* néven.

Az 1921-es angol-afgán szerződés második paragrafusa értelmében az Északnyugati Határtartomány Brit-Indiához, míg a Független Törzsi Sáv, Afganisztán és az Északnyugati Határtartomány között, Indiához tartozott. Az 1947-es Függetlenségi Törvény 7. fejezet 1. alfejezetének C pontja ezt megerősíti.

A pastun nacionalizmus kibontakozása

A pastunisztáni értelmiség első nemzedéke a határvidék középiskoláiban és a lahóri, alighari és deóbandí egyetemeken tanult. A pastun nemzeti mozgalom és nacionalizmus kialakulása szorosan kapcsolódik az indiai antikolonialista mozgalom, főleg az *Indiai Nemzeti Kongresszus* tevékenységéhez. A pastun nemzeti mozgalom atyjának Ghaffar Khán tekinthető, aki 1890-ben született Uszmanzai faluban. Az első világháború alatt a határ menti törzsek britellenes felkelését vezette. 1919 áprilisában, a pesávári zavargások leverését követően letartóztatták, majd amnesztiával szabadult. 1919 őszén a pastun nacionalisták Uszmanzai faluban tartott kongresszusukon támogatásukról biztosították az Afganisztán függetlenségét frissen kivívó ifjú afgán kormányzatot. Hitet tettek amellet, hogy ugyancsak lerázzák a brit igát, kivívják függetlenségüket, és létrehozzák Pastunisztán államot.

A pastun nemzeti mozgalom fejlődésének kezdeti szakaszát, az első világháború alatti és az azt követő időszakot az antikolonialista színezetű pániszlámizmus jellemezte. A pastun nacionalisták támogatták a Kalifátus mozgalmat. Az 1921-ben kibontakozott Khidzsrat mozgalom a gyarmati uralom elleni tiltakozás sajátos formája volt. Brit-Indiából, a háború házából, pastunok ezrei vándoroltak Afganisztánba, a béke házába. A Kabulba érkező Ghaffar Khánnal azonban az afgán király tudatta, hogy szívesebben venné, ha a pastunok visszatérnének Indiába, és ott harcolnának.

Ghaffar Khán Indiába visszatérve kulturális és oktatási reformokat tervezett, szülőfalujában népiskolát nyitott.

A pastun nemzeti mozgalom arculatának formálódásában nagy szerepet játszottak az 1920-as, 30-as évek politikai szervezetei. 1921-ben alakult az *Andzsmán-i Iszláh-i Afgán (Afgán Reform Társaság)* Ghaffar Khán és fivére, Khán Szahib és Maulana Abdul Rahím Popalzaí vezetésével. Előbbi ifjúsági szárnya gyanánt a *Pakhtun Dzsirga (Pastun Konföderáció)* nevű szervezet 1929-ben jött létre, szintén Ghaffar Khán vezetésével. Ez az Északnyugat-Indiában található pastun földek egy államba egyesítését követelte a megalakítandó Indiai Unió szövetségi keretein belül.

A mozgalom radikalizálódásából jött létre a *Khudai Khizmatgár (Isten Szolgái)* nevű szervezet. Célja a független pastun állam, Pastunisztán kivívása volt. Vörösingesei élén Ghaffar Khán állt. Gandhihoz hasonlóan az erőszaknélküliséget hirdették.

1937-ben Abdul Szamad Khán Acsakzaí Quettában (a mai Beludzsisztán tartomány területén) hozta létre az *Andzsumán-i Vatan (Hazai Társaság)* szervezetet. Ez is független pastun államot akart, s első lépésként azt követelte, hogy Brit-Beludzsisztán pastunok által lakott területeit csatolják az Északnyugati Határtartományhoz.

Az 1947-es Függetlenségi Törvény értelmében csak India és Pakisztán között lehetett választani. A Muzulmán Liga helyi szervezete a Pakisztánhoz csatlakozást támogatta. A pastun nacionalisták 1947 júniusában Bannuban konferenciát tartottak, ahol kikiáltották a *Pastunok Függetlenségi Manifesztumát*, amelyben azt követelték a brit hatóságoktól, hogy vegyék be a referendumba a harmadik variánst, a független Pastunisztán megalakításának lehetőségét.¹⁰

Mivel erre a brit hatóságok nem voltak hajlandók, Ghaffar Khán *Khudai Khizmatgár* mozgalma és más, az Indiai Nemzeti Kongresszussal szövetséges pastun nacionalisták, akik 1937 óta többségben voltak a tartományi parlamentben, tiltakoztak ellene, hogy más tartományokkal ellentétben, ne a helyi parlamentek döntsenek a csatlakozásról, hanem referendumot tartsanak. Június 16-án csak azok járulhattak az urnákhoz, akik az 1935-ös gyarmati választójogi törvény értelmében választójoggal rendelkeztek, vagyis a felnőtt lakosság mintegy 12%-a. Ezért a referendum bojkottjára szólítottak fel. A 657 ezer szavazásra jogosultból mindössze 291 ezren voksoltak. Ebből 289 200-an Pakisztánra szavaztak, a jogosultak alig 40%-a. A július 2-i eredményhirdetés mégis 50,1%-ot mutattak ki, érvényesnek nyilvánítva a szavazást.¹¹ Ezzel az Északnyugati Határtartomány Pakisztánhoz került.

Továbbra is nyitott maradt a törzsi ügynökségek sorsa. Ott a *Frontier Crimes Regulation* értelmében nem szavazhattak, és sorsukról semmiféle törvény sem rendelkezett. Pakisztán megalakulása után továbbra is Londonhoz tartoznak? Vagy senkihez sem? Szabadon dönthetnek sorsukról? 1947-ben

afgán csapatok és az új pakisztáni állam hadserege egyaránt meg akarták szállni a törzsi sávot. Afgán–pakisztáni fegyveres konfliktus bontakozott ki.

1949-től az Északnyugati Határtartományban a vezető ellenzéki erő az *Avámí Liga* lett, ami a pastunok által lakott területek egyetlen közigazgatási egységben egyesítését, a *Frontier Crimes Regulation* eltörlését, az elmaradottság felszámolását követelte.

1954-ben Beludzsisztán északi, pastunok által lakott részén létrejött a *Vrór Pastun (Pastun Fivérek)* szervezet, amely szintén a pastun földek egy közigazgatási egységbe egyesítéséért, tartományi autonómiáért küzdött. Élén Abdul Szabad Khán Acsakzai, Hásim Khán Ghilzai és M. Akbar Khán Acsakzai álltak.

1957 nyarán alakult meg a *National Awami Party (Nemzeti Avámí Párt)* – később neve *Awami National Party (Avámí Nemzeti Párt)* lett –, amely a 2008-as pakisztáni parlamenti választásokon megszerezte a többséget a tartományi parlamentben, és tartományi kormányt alakított. A szövetségi parlament 172 megszerezhető helyéből 18-at szerzett.

Afganisztán és a pastun kérdés

A második világháború és a brit gyarmatbirodalom végnapjai az afgán uralkodó körökkel elérhető közelben láttatta a pastun és beludzsi területek függetlenségét, amelynek jövőjét Nagy-Afganisztánban látták. Afganisztán rosszul reagált az indiai függetlenségre. Az afgán király levelet írt Lord Mountbattennek, ahol javasolta, hogy a pastun területek kerüljenek vissza afgán fennhatóság alá. A britek elutasították a javaslatot. Az alkirály azt válaszolta, hogy ezt a kérdést az utódállammal kell megvitatni.¹² Később inkább a független Pastunisztán koncepcióját támogatták.

Pakisztán megalakulása új *status quó*t teremtett a térségben. Az új állam megalakulását afgán részről erélyes tiltakozás követte. Az akkori afgán miniszterelnök, Sah Mahmúd szent háborút hirdetett meg Pakisztán ellen, és katonai segítséget ígért a határ menti törzseknek, ha felkelnek. A pastun törzsek fegyvert fogtak a területükre lépő pakisztáni csapatok ellen. A harcokba reguláris afgán egységek is beavatókztak a törzsek oldalán.

Mikor 1947 szeptemberében Pakisztán ENSZ-tagságért folyamodott, Afganisztáné volt az egyetlen ellenszavazat. Az afgán kormány év végén visszavonta ellenszavazatát, és késznek mutatkozott, hogy diplomáciai úton megvitassa a Pastunisztán-kérdést. Ennek ellenére mindkét fél tovább folytatta az egymás elleni propaganda-hadjáratot. Afganisztán területén a *Pastunisztán Hangja* rádióállomás létesítésére Pakisztán a *Szabad Afganisztán* adó felállításával reagált.

Pakisztán megalakulásának feltétele volt, hogy a tengerrel nem rendelkező Afganisztán továbbra is vámmentesen használhassa Karacsi kikötőjét. 1948 elejétől azonban számos akadályt gördítettek az afgán tranzitárúk útjába.

Hamarosan rendszeressé váltak az összetűzések a militáns pastun nacionalisták és törzsi harcosok, valamint a pakisztáni egységek között. Felkelésük leverése során, 1949. június 12-én a pakisztáni légierő bombázta a Durand-vonal mellett fekvő Moghulzaí afgán falut. A súlyos incidens következtében Kabulban 1949. július 26-ára rendkívüli nemzetgyűlést, Lója Dzsirgát hívták össze, amelyen a képviselők megszavazták a Pastunisztánért vívott harc támogatását, beleértve a katonai segítségnyújtást is. A nemzetgyűlés határozatában kimondta, hogy az afgán kormány semmisnek tekinti az 1893-as Durand-szerződést és az 1919-es ravalpindii békeszerződést, valamint 1921-es angol–afgán együttműködési egyezményeknek a Durand-vonal elismerésére vonatkozó cikkelyeit.

1949. augusztus 12-én Tirah Baghban, az Afridí törzs területén a pastun törzsek megalakították alkotmányos nemzetgyűlésüket, a pastunisztáni pastunok Lója Dzsirgáját, amelyen elhatározták, hogy Pastunisztán teljes függetlenségének kivívásáig folytatják a harcot. A harcok tovább folytatódtak, míg a pastun militánsok el nem jutottak az Indus folyóig, ahol a folyó partján kitérték Pastunisztán zászlaját.

1951-ben Pakisztán gazdasági blokádnak alá helyezte Afganisztánt. Elzárták a Karacsi kikötőjéhez vezető tranzitútvonalat, és megkísérelték a határ lezárását. Kölcsönös támadás érte a külképviseleteket, végül hazahívták a nagyköveteiket. A helyzetet súlyosbította 1951 novemberében Liaqat Ali Khán, pakisztáni miniszterelnök elleni halálos merénylet, amelyet egy afgán követett el. A két ország között nyílt hadi helyzet alakult ki, amelynek megszüntetésében nemzetközi békéltető bizottság közvetített. Afganisztán és Pakisztán viszonya ezt követően is feszült maradt.

Daud miniszterelnöksége idején (1953–1963) Pastunisztán és Beludzsisztán problémája ismét napirendre került. 1955-ben Kabul hivatalosan tiltakozott a nyugat-pakisztáni tartományok egyetlen közigazgatási egységbe szervezése ellen. Az emigráns pastunisztáni vezetők Afganisztánban találtak menedéket. A Durand-vonal mindkét oldalán véres összecsapásokba torkolló tüntetések zajlottak. Az 1955-ben üléselő rendkívüli afgán nemzetgyűlés, a Lója Dzsirga elismerte Pastunisztánt mint önálló államot.¹³

1959 végén a Száfi törzs és a nurisztániak között bontakoztak ki fegyveres összetűzések a Durand-vonal mindkét oldalán. Ezt követte 1960-ban a Mangal törzs felkelése a pakisztáni kormányzattal szemben. A harcok átterjedtek Dir, Tirah és Badzsaur térségébe, ahova 1960 szeptemberében az afgán miniszterelnök reguláris csapatokat küldött, akik átlépték a határt.

Az India és Pakisztán közötti kasmíri térség hovatartozásáért kirobbant konfliktusban Afganisztán Indiát támogatta. Mivel a pakisztáni hadsereget lekötötték a kasmíri fronton folyó hadműveletek, afgán katonaság szállta meg Dir, Badzsaur és Tirah térségét. Tizennyolc hónapig folytak a harcok.

Válaszul Pakisztán lezárta a Durand-vonalat. Nomádok százezrei előtt zárult le szezonális migrációjuk hagyományos útvonala, az Indus völgyének meleg legelői. Az afgán kormányzat alternatív téli legelőket biztosított számukra. Ezt az ellátás igen megkönnyítette. Az ország minden áruszállító csatornája lezárult a Szovjetunió kivételével, amely felvásárolta az afgán terményeket és légihídon elszállította.

1961 és 1963 között Afganisztán és Pakisztán vitriolos propagandaháborút vívott egymással a nemzetközi fórumokon és a médiában. Az egymást követő afgán kormányok szövegeiben a *megszállt Pastunisztán* problémája gyakran szerepelt. Ismét megjelent a Nagy-Afganisztán-koncepció.¹⁴

Daud köztársasági elnöksége idején (1973–1978) sem fukarkodott Pastunisztán támogató szövegekben, de már nem bocsátkozott fegyveres kalandba. Mivel Daud alatt a Pastunisztán-kérdés a Pakisztánhoz fűződő viszonyban jelentős feszültségforrás volt, ezen az új vezetés javítani akart. „Baráti kapcsolatokra törekszünk Iránnal és Pakisztánnal. A pastun és beludzsi nép nemzeti kérdésének igazságos megoldását akarjuk ezeknek a népeknek a saját akarata szerint, a történelmi háttér figyelembevételével. A kérdés megoldását az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság és Pakisztán közötti békés egyetértés, baráti légkörben zajló tárgyalások révén óhajtjuk” – jelentették ki.¹⁵

Ám a Pastunisztán-kérdés megítélésében az ANDP vezetése nem volt egységes. Pastunisztán önrendelkezését mindnyájan támogatták, Amin és köre azonban úgy vélte, hogy ez csak az első lépés Pastunisztán és Afganisztán egyesüléséhez. A mérsékeltebbek a nemzetiségek autonómiáját kívánták megvalósítani Pakisztánon belül.

1979 őszén, a Brzezinsky-doktrínát követően következett be a rapid romlás az afgán–pakisztáni kapcsolatokban. Az afgán vezetés az elnyomott pastunok, Iszlámábád pedig az afgán menekültek érdekében emelte fel a szavát. Ekkor már táborokat állítottak fel pakisztáni területen, ahol nemcsak a menekülteket fogadták, de megkezdődött az afgán ellenállás fegyveres kiképzése.

Amin idején a pastun és beludzsi nemzeti mozgalommal kapcsolatosan disztinktív politika érvényesült. Az Amin-vezetés *opportunistának* bélyegezte Valí Khánt és pártját, a *Nemzeti Avámi Pártot*, és rávették Bizendzsi és Attaullah Mangal beludzsi autonomista parlamenti irányzatát, hogy szakítsanak a *Nemzeti Avámi Párttal*, és *Pakisztáni Nemzeti Párt* néven alakítsanak új pártot.

Karmal idején az ANDP-vezetés rendezte kapcsolatait Valí Khán pártjával, majd közvetített a pastun és beludzsi csoportok között, hogy lépjenek egységfrontba Valí Khán pártjával. Az akkori párt- és állami retorika került a Pastunisztán és Beludzsisztán kifejezést, *pastun és beludzsi törzsekről* beszélt. Karmal és Nadzsibullah idején csak a Pakisztánon belüli autonomista törekvéseket támogatták.

Iszlámábád pedig az afgán mudzsahidok, majd a tálibok, végül a nyugati szövetségesek ellen harcoló különböző afgán felkelők, fundamentalisták

és vallási szélsőségek támogatásával kísérelt meg likvidálni mindennemű modern szekuláris pastun politikai alternatívát a Durand-vonal mindkét oldalán, és olyan kormányt látna szívesen Kabulban, amely elismeri államhatárként a Durand-vonalat.

Az afgán–pakisztáni határ jogállása

A Durand-vonal kérdése releváns dokumentumok titkosításának a közelmúltban történt feloldásával új megvilágításba kerül, és bizonyítja, hogy csupán érdekvezetek határáról volt szó, semmiképpen sem államhatárról.

A nemzetközi jogban az érdekvezetek határai gyakran fejlődnek normális nemzetközi határokká, sokszor anélkül, hogy az érintett országok ezt expliciten kifejezésre juttatnák. Az eredeti szerződések gyakran csekély jelentőséggel bírnak e tekintetben. Az érintett országok gyakorlata az, ami igazán számít, vagyis az, hogy ezeket a demarkációs vonalakat *de facto* nemzetközi határoknak tekintik-e. Amennyiben igen, nem szükséges a nemzetközi határokat további szerződésekben rögzíteni.

A Durand-vonal kétséges, ám számos hasonló határ létezik világszerte különösebb gondok nélkül. A probléma lényege, hogy maga a Durand-vonal generál instabilitást, és a társadalmi, gazdasági, politikai fejlődés gátja a térségben. Iszlámábád abból a feltevésből kiindulva, hogy Afganisztánban egyetlen kormány sem lesz hosszú életű, érdekelt abban, hogy a törzsi sávot gyarmati törvények rabságában, elmaradottságban tartsa, mert ez az állapot fegyver a kezében, mint a törvénynélküliség, szervezett bűnözés, vallási szélsőségesség melegágya, hogy befolyást gyakoroljon általa arra, hogy mi történik Afganisztánban. Ámbár az iszlámábádi stratégiák tartanak tőle, hogy ez az instabilitás Afganisztánból átterjed Pakisztánba, de a stratégiai megfontolások nagyobb jelentőséggel bírnak, s e helyzet konzerválásához hozzájárulnak még más helyi és regionális érdekek is. Ami a Durand-vonal jogi státuszát illeti, noha Pakisztán azt állítja, hogy nemzetközi határról van szó, és India függetlenné válása óta a brit kormány is ezt a nézetet osztja, valójában mégsem volt több, mint a befolyási övezetek rögzítése.

Sir Henry Mortimer Durand a következőket írta: „Az indiai oldalon élő törzsek területe nem tekintetik brit területnek. Ezek csupán technikai értelemben vett befolyásunk alá tartoznak.”¹⁶

„Ezen körülmények közepette, azon tények ellenére, hogy a demarkációs vonal automatikusan is változhat, Afganisztán számára nyitva áll a lehetőség, hogy tárgyaljon a törzsfőkkel, mivel a területek e félig-meddig független törzsek birtokában vannak a demarkációs vonal túloldalán. Afganisztán joggal érvelhetett volna azzal, hogy a törzsi területek közönséges értelemben nem tekinthetők

szuverén független államoknak nemzetközi jogi értelemben, és amelyik ország joghatósága nem terjed ki ezen területekre, az nem tarthat rá igényt.”¹⁷

Lord Elgin, indiai alkirály 1896-ban a következőket írta: „A Durand-vonal egyezmény célja a brit kormány és az afgán emír befolyási övezeteinek meghatározása volt, és annak elnyerése, hogy Afganisztán elfogadja a *status quó*t.”¹⁸

Igen figyelemre méltó Sir Denis Fitzpatrick pandzsábi kormányzóhelyettes 1896-ban írt feljegyzése, amely világosan bizonyítja, hogy a brit kormány a Durand-vonalat eredetileg nem szánta államhatárnak. „A Durand-szerződés által nem kívántunk annektálni területeket, vagy kiterjeszteni fennhatóságunkat, hanem szükségessé vált a megszállás hatékony formája, hogy annak révén visszatartsuk vetélytárs államok annexióját, vagy közeledését.” Fitzpatrick világosan kifejezésre jutatta, hogy még a látszatát is el akarják kerülni a terület felosztásának. „A törzsi államok, a letelepedett körzetek mögött, nem tekintendők többnek, csupán lehetséges protektoriátusoknak.”¹⁹ Ebből nyilvánvaló, hogy nem akartak államhatárokat meghúzni, csupán kijelölni a kölcsönös érdekövezetek határait, ahol az érintett felek *érvényesítik befolyásukat*.

Az a tény, hogy a Durand-szerződést további egyezmények során megerősítették, további bizonyítékot szolgáltat rá, hogy nem szándékoztak államhatárokat meghúzni általa, és egyik egyezményben sem változnak az álláspontok. Nincs többről szó, mint befolyási övezetek felosztásáról 1893-ban.

Az 1955-ös afgán–pakisztáni konfrontáció során Sir Daniel Lasalles, kabuli brit nagykövet a brit külügyminisztérium nemzetközi jogi főosztályának állásfoglalását kérte a Durand-szerződés igeidőinek tekintetében. A diplomata rámutat, hogy a nemzetközi szerződések vagy befejezett igeidőt használnak mint *executed* (*végrehajtott*) vagy folyamatosat: *executory* (*folyamatosan végrehajtandó*). A szuverén államhatárok kijelölése mindig egyszeri történéssel befejezett igeidős megfogalmazással történik, a határok akkor is állnak, ha egyik fél vissza akarna lépni, mert azt egyoldalúan nem teheti. A folyamatos igeidőt a kereskedelmi és vámegegyezmények tartalmazzák, mivel azoknak végrehajtása folyamatos, és megszakíthatók, ha az egyik szerződő fél úgy dönt. A Durand-szerződés ilyen igeidőben megfogalmazott, tehát az afgán fél egyoldalúan legitímálhatja azt, vagy éppen megtagadhatja jóváhagyását. A nagykövet attól tartott, hogy az afgán kormány rájön erre, és él ezzel a lehetőséggel, és ha nemzetközi bírósághoz fordul, pert nyerhet Pakisztánnal szemben.²⁰

A nemzetközi jogi főosztály biztosította a nagykövetet, hogy az államhatárokról rendelkező egyezmények mindig befejezett módban értendők.²¹ Ám a főosztály álláspontja ugyancsak kétséges, mivel ez esetben befolyási övezetek határáról és nem államhatárokról történt megállapodás, és a *befolyást gyakorol* folyamatos módban folyamatos történés.

Az államok *de facto* magatartásától függ, hogy ilyen befolyási övezetekről szóló szerződés államhatárrá változik-e. Nemzetközi közvetítés, jogvita

esetén a döntéshozó testület az államok magtartását vizsgálja a demarkációs vonal mindkét oldalán. Pakisztán kiterjesztette befolyását a kijelölt vonalon túlra, afgán területen beavatkozik, ott harcolnak helyettesítő erői, és kilométerekre odébb tolja a határt egyoldalúan, immár a sokadik alkalommal, egyoldalúan afgán terület mélységében örposztokat, átkelőket létesítve. A nangarhári Gosta esetén kívül előfordult ez Kunar térségében és délen, Csaman körzetében is. Utóbbi helyen 2001-ben afgán területen pakisztáni csapatok leromboltak egy afgán bazárt, és egy mérfölddel beljebb helyezték a határt, ahol egyoldalúan új határátkelőt létesítettek.²²

Különösen nem igaz a független törzsi sáv a FATA esetén, hogy Pakisztán örökölte volna a szerződést. A törzsi sáv nem szerepelt sem az 1935-ös India kormányzásáról szóló, sem az 1947-es függetlenségi törvényben, a britek oda nem terjesztették ki fennhatóságukat. Az egyezmények nem az indiai alkirályal, hanem közvetlenül a londoni kormánnyal kötöttek. India függetlenné válásakor ezek a szerződések itt érvényüket veszítették, és senki földje szituáció keletkezett. India függetlenné válása érvénytelenítette az összes angol-afgán szerződést.

Ugyanakkor meggyőződésünk, hogy a Pastunisztán-kérdés csak tágabb, regionális kontextusban, a térségben érdekelt országok mindegyikének egyetértésével oldódhat meg. A pakisztáni védelmi doktrína arra koncentrált, hogy egy Indiával felmerülő hagyományos háború során nyugati határain stratégiai mélységét biztosítsa, ehhez igyekezett mindennemű modernizáló, szekuláris és pastun nacionalista alternatívát megsemmisíteni a Durand-vonal mindkét oldalán. A pakisztáni állam dezintegrációs folyamatai azonban nem a pandzsábi síkon felvonuló indiai tankok vagy a harcias pastun törzsek révén következhetnek be, hanem a sokáig lenézett beludzsisztáni sivatagokból vagy azon vallási szélsőségesek révén, akiket az iszlámábádi stratégiák engedtek ki a palackból, és most már az állam létét veszélyeztető, visszagyömöszölhetetlen szellemnek bizonyulnak. Az új pakisztáni védelmi stratégia már számol ezekkel a kihívásokkal.

Melléklet

Durand-szerződés

1. A keleti és deli demarkációs vonal (frontier) a Wakhantól a perzsiai határig a mellékelt térkép szerint kerül kijelölésre.

2. Az összes Waziri földek (countries, *törzsi birodalmak*), Új-Csamantól, az ottani vasútállomástól Csageh, Buland Khel, az összes Mohmand területek, Aszmar és Csitrál és a közöttük elterülő törzsi birodalmak (countries) Indiához tartozónak jelöltetnek ki. India Kormánya NEM AVATKOZIK BE azokon a területeken, amelyek e demarkációs vonalon túl afgán területen talál-

hatók. Őfelsége, az Emír SEM AVATKOZIK BE a demarkációs vonalon túl, Indiához tartozó területeken.

3. A Brit Kormány Aszmart és a fölötte elterülő völgyet és Csanakot visszaadja Őfelségének, az Emírnek. Ennek fejében Őfelsége, az Emír kötelezettséget vállal, hogy nem avatkozik be Szvat, Badzsaur és Csitrál területén, beleértve az Arwanai, más néven a Basghal völgyét is. A brit kormány továbbá visszaadja Birmal térségét, de Őfelsége, az Emír lemond a Vaziri és Davar törzsi területek, valamint Csagheh iránti igényéről.

4. A demarkációs vonalat részleteiben brit-afgán vegyes bizottságok dolgozzák ki a lehető legnagyobb pontossággal az ehhez a szerződéshez csatolt térképen feltüntettek szerint figyelembe véve a demarkációs vonalon elterülő falvak lakóinak már meglévő jogait.

5. Ami Csamanant illeti, az Emír lemond az új brit katonai szálláskörlet iránti igényéről és átruhazza a brit kormányra a Sirkai Tilerai vizek feletti ellenőrzést. A demarkációs vonalat (frontier line) a Khwadzsza Aman csúctól a (brit területen lévő) Psa hágótól nem messze azon a vonalon kell meghúzni, ami Csamanon és Sarobón keresztül Afganisztánba vezet, félúton elhalad az Új-Csaman erődnél (New Chaman Fort), majd Laskar Dand afgán őrsposztnál és félúton áthalad a vasútállomáson és a Mian Boldak hegyen, majd déli irányba fordul és érinti a Khwadzsza Aman csúcsot, elhagyva a Gusa brit őrsposztot és az attól délnyugatra elterülő soravaki utat, ami az afganisztáni Gusába vezet. A brit kormány ennek az útnak egy mérföldes távolságában nem avatkozik be.

6. Az egyezmény fenti cikkelyei tekintetében India Kormánya és Őfelsége, az Emír kölcsönösen kielégítő módon, teljes egyetértéssel állapotok meg és a demarkációs vonallal (frontier) kapcsolatosan felmerülő esetleges nézetkülönbségeket a határvonal demarkálására kijelölt tisztségviselőik révén baráti légkörben rendezik, hogy eloszlassanak minden esetleges, vagy a jövőben felmerülő aggályt és nézeteltérést a KÉT KORMÁNY között.

7. A brit kormány, kifejezve Őfelsége jószándéka feletti megelégedését, és azon óhaját kifejezve, hogy Afganisztán független és erős legyen, India Kormánya nem ellenzi, hogy Őfelsége fegyvereket és lőszert importáljon, és segítséget nyújt neki e tárgyban. Annak érdekében, hogy méltányolja a szívélyességet, amit Őfelsége, az Emír tanúsított a tárgyalások során, India kormánya hatszázezer rúpiával felemeli és évi egymillió kétszázezer rúpiányira növeli Őfelségének, az Emírnek nyújtott éves támogatását.

Jegyzetek

¹ 2012-ben Pakisztán Khaibar Pakhtunkhwa tartomány lakossága 22 millió volt, a központi irányítású törzsi ügynökségek lakóinak száma 5 millió, a 16 milliós Karacsi lakosságának pedig immár 19%-a pastun.

- ² Az etnikum neve pastun, nyelvük pastu.
- ³ ROBERTS, Jeffery J: *The Origins of Conflicts in Afghanistan*, Westport Conn, Praeger, 2003, 121. p.
- ⁴ HENSEL, Paul R.: *Territorial Integrity Treaties and Armed Conflicts over Territory*, Florida State University, Department of Political Science, Tallhassee, Florida, 2006.
- ⁵ POUILLADA, Leon B: Some International Legal Aspects of Pashtunistan Dispute, In: DUPREE, Louis – PAZHAWAK, Abdul Rahman: *Pashtunistan*, Kabul, 2009, 173–213. p. Szokás hivatkozni ez esetben az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamaira, illetve a posztszovjet utódállamokra, az elődbirodalmak által ráruházott kötelezettségek elismerésére, különös tekintettel a külső államhatárookra.
- ⁶ AITCHISON, C. U.: Under Secretary to the Government of India in the Foreign Department (Persia and Afghanistan), *A Collection of Treaties, Engagements and Sanads relating to India and Neighbouring Countries*, Calcutta, 1933, Vol. XIII. No. XIII. (Afghanistan).
- ⁷ Imperial Gazetteer of India, Provincial Series, North-West Frontier Province Report, Lahore: Sang-e Meel Publication, 1991, 25–26. p.
- ⁸ HOLDICH, Hungerford T: *The Indian Borderland 1880–1900*, Gian Publishing House, Delhi, 1987.
- ⁹ JADOON, Mohammad Mushtaq: *Note on Durand Line Issues*, Book No. 988, Tribal Affairs Research Cell, Home & Tribal Affairs Directorate, Government of NWFP, Peshawar, 2003.
- ¹⁰ GHARBATWAL: *Da Pakhtunisztán azadi dzsirga* [Pastunisztán függetlenségi dzsirgája, pastu nyelven], Kabul, 1330 (1951), 11. p.
- ¹¹ TARAKI, Qadir Khan: *Referendum-e Pastunisztán mahkúm az noqta-je falszafa va huqúq* [A Pastunisztán referendum filozófiai és jogi értelemben elítélendő, dari nyelven], Kabul, 1327 (1948), 4. p.
- ¹² OMRANI, Bijan: The Durand Line: History and Problems of the Afghan–Pakistan Border, *Asian Affairs*, Vol. 40, Issue 2, 2009.
- ¹³ POUILLADA, Leon B.: Pashtunistan: Afghan Domestic Politics and Relations with Pakistan, In: EMBREE, A. T. (ed.): *Pakistan's Western Borderlands*, New Delhi, 1971, 131. p.
- ¹⁴ KATONA Magda: *A soknemzetiségű Afganisztán*, Bíró, Budapest, 2002, 186–188. p.
- ¹⁵ Basic Lines of Revolutionary Duties of the Government of the Dra, Kabul, 1878, 12. p.
- ¹⁶ Mss. Eur. D727/4 British Library, Asia, Pacific and Africa Collections.
- ¹⁷ Durand levelezése az indiai alkirályal, Mss. Eur. D727/4, British Library, Asia, Pacific and Africa Collection.
- ¹⁸ LEITNER, G. W.: The Amir, the Frontier Tribes and the Sultan, *The Asiatic Quarterly Review Series*, 3, 1897, 4. p.
- ¹⁹ FO/371/111939-111941, National Archive, Kew., IOE/PS/5265 „Note by Sir Denis Fitzpatrick”, 61 ff.
- ²⁰ 20 FO/371/111939-111941, National Archives, Kew.
- ²¹ 21 DO 35/6696, FO 371/10385.
- ²² OMRANI, Bijan – LEDWIDGE: Rethinking the Durand Line: The Legality of the Afghan–Pakistan Frontier, *RUSI Journal*, October 2009, Vol. 154, No.5., 45–56. p., <<http://www.rusi.org/publications/journal/ref:A4AEB148D13F17/#.UYfiA8qG73w>> (letöltve: 2013. 05. 06.).